

Serban Nichifor

Compositeur, Professeur

Roumanie, Bucarest

A propos de l'artiste

http://www.voxnovus.com/composer/Serban_Nichifor.htm

Qualification: PROFESSEUR DOCTEUR EN COMPOSITION ET MUSICOLOGIE

Site Internet: <http://romania-on-line.net/whoswho/NichiforSerban.htm>

Sociétaire : SABAM - Code IPI artiste : I-000391194-0

A propos de la pièce

Titre: MEDICINE ET MUSIQUE (2)
[MEDICINA SI MUZICA (en Roumain)]

Compositeur: Nichifor, Ermil

Licence: Domaine Public

Instrumentation: Théorie de la musique

Style: Contemporain

Commentaire: En collaboration avec Constantin BOCARNEA

Serban Nichifor sur [free-scores.com](http://www.free-scores.com)

http://www.free-scores.com/partitions_gratuites_serbannichifor.htm

- Contacter l'artiste
- Commenter cette partition
- Ajouter votre interprétation MP3
- Accès partition et écoute audio avec ce QR Code :

Minune din opera lui Offenbach este medicul otrăvitor, complice al lui Mefistofel.

Interesant este că o asemenea imagine stranie și deformată a medicului o regăsim și în opera contemporană de nuanță expresionist-simbolistă, *Wozzeck*, a lui Alban Berg. Medicul apare aici, departe de realitatea și situația sa socială, ca un geniu rău, asemănător „doctorului” Minune. Oglinda curbă a lui Alban Berg deformează și acest personaj, care-și torturează eroul, experimentând pe el ca pe un fel de cobai uman. Berg a fost un mare suferind toată viața și chinuitoarele sale accese de astm repetate, precum și tendința la dese infecții manifestată în ultimii ani ai vieții și pentru care nu a găsit o soluție definitivă din partea medicinei este posibil să-i fi creat un scepticism asupra posibilităților acesteia și o imagine deformată asupra noțiunii de medic. Adevăratul medic, în sensul actual al cuvântului, îl întâlnim pentru prima oară pe scena de operă, în *Traviata*. Nu mai este o caricatură („doctorul” Bartolo), nici portretul unui mic burghez meschin (din *Doctorul și farmacistul*) și nici o viziune romantică supranaturală, ca în *Povestirile lui Hoffmann*; este medicul de familie din secolul trecut, care își vizitează regulat bolnavii și știe să le adreseze cuvinte încurajatoare chiar înaintea sfârșitului inevitabil. Este primul tablou realist al medicului modern pe scena lirică.

Preocupări muzicale ale medicilor

Medicul iubitor de artă

Dragostea medicilor pentru artă este un fapt de multă vreme cunoscut. Pentru a se explica înclinațiile lor artistice s-au luat în discuție multiplele legături ale medicinei cu arta. De asemenea, s-a considerat că destinderea sufletească pe care o găsesc în trăirea artistică le este necesară mai ales lor, deoarece prin profesiune participă în mod obișnuit la suferințe cauzate de boală.

Dar medicul găsește nu numai o evaziune totală în artă, ci și o elevație: medicul care cultivă muzica sau altă artă își ascute simțul critic, își lărgeste posibilitățile de înțelegere, devine mult mai sensibil, toate calități atât de necesare realizării acelei „armonii intime” care trebuie să se stabilească între el și bolnav. „Un bun medic trebuie să aibă, pe lângă spirit de observație, „bun simț” și judecată sănătoasă în fața bolnavului, mai ales un larg spirit umanitar, de înțelegere și compasiune pentru cei în suferință. Pentru aceasta îi este necesară o profundă cultură umanistă” (Pasteur Valléry-Radot).

Alături de nume binecunoscute, ca *Cehov*, *Crocin*, *Maugham*, *Galina Nikolaeva*, *A. Munthe*, există figuri mari ale literaturii universale despre care puțini știu că au fost medici: *Rabelais*, *Schiller*, *John Keats*, *Connan Doyle* etc. Există, de asemenea, multe exemple de medici care și-au împlinit chemarea artistică în plastică, precum și medici susținători ai unor pictori celebri la începutul creației lor, sau medici amatori de artă care au îmbogățit marile colecții de pictură.

Preocupările muzicale ale medicilor se manifestă în diferite feluri: unii sînt pasionați ascultători de operă și lied, de muzică simfonică sau de cameră, alții, înzestrați cu talent și o instruire muzicală corespunzătoare, se manifestă public sau în cadru restrîns ca interpreți vocali sau instrumentali; alții, în sfîrșit, sînt autorii unor compoziții cunoscute sau neștiute de nimeni.

Numărul medicilor melomani din trecut și de astăzi din țara noastră și din alte țări este mare; numele lor nu poate fi decît în parte cunoscut. Citind biografiile medicilor care prin meritele lor deosebite au intrat în istoria medicinei, deseori găsim la ei dragostea pentru muzică.

În Viena, cel mai important centru muzical al Europei de la începutul veacului trecut, figura doctorului *Auenbrugger* ocupa o poziție însemnată. Cunoscut de toți medicii drept cel care a îmbogățit mijloacele cercetării clinice prin metoda percuției, Auenbrugger era și un pasionat meloman, prieten cu marii compozitori din

vremea aceea. El a scris chiar un libret pentru o operă a cărei muzică a compus-o A. Salieri.

În Londra, pe timpul când marele Händel compunea operele care i-au adus admirația englezilor, prietenul său, doctorul *Arbuthnot*, trecea drept o personalitate a lumii muzicale.

Sînt binecunoscute preocupările muzicale ale unor medici francezi : neurologul *Charles Foix*, medicul și literatul *Georges Duhamel*, profesorul *Pasteur Valléry-Radot* și alții.

Răsfoind paginile lucrării lui Rimski Korsakov, *Cronica vieții mele muzicale*, aflăm multe nume de medici iubitori și buni cunoscători ai muzicii, care au jucat un rol în viața artistică a Petersburgului din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Nu putem înțelege în întregime personalitatea complexă de savant și cetățean a doctorului *Ion Cantacuzino*, dacă din viața sa de continuă și rodnică muncă nu reținem și preocupările pentru artă. În institutul creat de el, el a imprimat colaboratorilor atît exigența și probitatea unei adevărate activități științifice, cît și nevoia unei destinderi în lumea creației artistice. Profesorul Cantacuzino era un pasionat al muzicii și picturii. În școala creată de el, aceste preocupări s-au continuat pînă astăzi.

În centrele universitare medicale din țara noastră, numeroși profesori și medici, binecunoscuți prin activitatea lor profesională, au manifestat preocupări deosebite pentru muzică și artă în general : profesorul *Victor Papilian*, animator al vieții muzicale de la Cluj, conferențiar dr. *Dorin Dumitrescu* și profesor-agregat *Emil Gheorghiu*, dascăli iubiți ai multor generații de studenți și în același timp muzicieni de o aleasă cultură. Profesorul Ion T. Niculescu, eminent histolog și neurolog, dispărut prematur, exprima în cuvinte deosebit de alese împăcarea sufletească pe care i-o aducea muzica lui Bach.

Dragostea pentru muzică i-a făcut pe mulți medici să se preocupe de educația artistică a copiilor lor, uneori pentru a le hărăzi chiar o carieră muzicală. În acest sens credem că nu este lipsită de interes prezentarea

unor mari muzicieni — fii de medici. *Claudio Monteverdi*, creatorul madrigalelor și al primelor opere, era fiul unui medic ; unul din cei doi copii ai săi va deveni și el medic și va avea de suferit din partea inchiziției. *Händel* era fiul unui chirurg felcer în Halle. Marele *Berlioz*, înnoitorul romantic al muzicii, era fiul unui medic din orașelul la Côte Saint André, provincia Dauphiné. Insuși *Berlioz* a făcut studii medicale la Paris. Pentru aceasta vom prezenta mai pe larg viața și opera acestui compozitor pe care mulți medici (mai ales francezi) îl consideră simbol al legăturii muzicii cu medicina.

Dintre contemporani, *Benjamin Britten*, cel mai mare compozitor englez în viață, este fiul unui dentist.

Tatăl lui *Jan Sibelius*, pe care Finlanda se pregătește să îl aniverseze în cadrul centenarului nașterii, era medic militar într-un orașel finlandez.

Tot medic a fost și tatăl unuia dintre cei mai mari dirijori ai vremii noastre, *Herbert von Karajan*, director al Filarmonicii din Viena.

Medici interpreți ai muzicii

Printre medici sînt mulți care, învățînd arta cîntului sau a unui instrument muzical, au ajuns la interpretări remarcabile. Nu rareori calitatea interpretării se ridică la un nivel profesional din care însă niciodată nu lipsește vibrația emoționantă a amatorului.

Există multe exemple de medici înzestrați cu o voce frumoasă și care s-au făcut cunoscuți atît prin profesiunea lor, cît și prin calitatea interpretării vocale. *Franz Anton Mesmer*, nume binecunoscut în istoria medicinei secolului al XVIII-lea, avea o frumoasă voce de tenor ; preocupările sale muzicale, legăturile de prietenie cu familia Mozart îl fac cunoscut și muzicologilor.

Născut în 1737 pe malul lacului Constanța, Mesmer studiază mai întîi teologia și filozofia, apoi medicina la Viena. În teza sa *De planetarum influxu*, el dezvoltă parte din ideile care, întregite mai tîrziu, vor sta

la baza teoriei magnetismului animal. După această teorie, planetele ar emite un fluid misterios care influențează deopotrivă materia neînsuflită și substanța vie. În faimoasele ședințe de terapie magnetică însoțită de muzica emisă de orga de sticlă, Mesmer pretindea că obține vindecarea prin modificarea influxului magnetic. În condițiile de dezvoltare a medicinei, încă limitată în vremea aceea, faima cabinetului doctorului Mesmer din Viena s-a răspândit în întreaga Europă. Învăluit în mister, sprijinit de o reclamă intensă, „tratamentul magnetic” este tot mai mult căutat. Tatăl lui Mozart, Leopold Mozart, era apropiat de Mesmer, ale cărui preocupări muzicale erau binecunoscute. Copilul Mozart compune pentru Mesmer opera *Bastien și Bastienne*; amândoi urmăresc partitura, Mesmer susținând partea violoncelului și a cembaloului, apoi interpretând vocal ariile și recitativele operei.

Acuzat de înșelătorie, Mesmer părăsește Viena și se stabilește la Paris, înconjurându-se de o faimă și mai mare. Acolo el înființează „Societatea armoniei”, ai cărei membri practică ritualuri oculte închinată magnetismului. Clientela lui Mesmer devine tot mai numeroasă; din ea face parte și regina Maria Antoaneta. Cu toate acestea, o comisie alcătuită din membri ai Academiei de științe și ai Societății de medicină, printre care și B. Franklin și Lavoisier, pune capăt succeselor doctorului inovator, arătând că aparatele lui sînt lipsite de orice energie magnetică sau de alt fel și că totul nu este decît o înșelătorie. Revoluția franceză îl face să plece din Paris; după ce se stabilește pentru un timp la Londra, apoi la Viena, Mesmer moare în 1815 pe aceleași meleaguri unde se născuse.

Pentru medicină, Franz Anton Mesmer însemnează unul din creatorii metodelor de psihoterapie; alături de aceasta, el avea să deschidă drum și numeroaselor încercări de „tratament” neștiințific magic, bazat pe fantezia medicului și pe naivitatea și snobismul bolnavilor.

Orfila, profesor de toxicologie, apoi decan al Facultății de medicină din Paris, este cunoscut nu numai

prin lucrările sale de medicină legală, chimie și toxicologie, prin muzeul care îi poartă numele și pe care l-a organizat din donațiile sale, ci și prin marea sa pasiune pentru muzică.

Inzestrat cu o voce remarcabilă de tenor, Orfila s-a afirmat mai întii în domeniul muzicii, ca interpret vocal. Refuzînd un angajament la Opera Comică cu 25 000 de franci anual, el se dedică studiului medicinei. Mai tîrziu, devenind un nume de frunte în învățămîntul medical francez, Orfila nu renunță la vechea sa pasiune. Casa sa era locul de întîlnire a marilor interpreți vocali ai Parisului. Iată ce scriu despre aceasta celebrii cîntăreți de operă, frații gemeni Lionnet: „Celebru decan al Facultății de medicină primea la el în fiecare săptămîină pe cei mai iluștri artiști ai epocii, care țineau la cinstea de a fi auziți în salonul lui... Nu se auzea cel mai mic zgomot în timp ce un artist cînta; se intra pe vîrfurile picioarelor. Fericirii admiși la asemenea seri de elită își amintesc încă de entuziasmul pe care-l inspirau artiști ca Sontag, Alboni, Grisi, Duprez, Mario, Lablache, Ronconi, Vivier, Ponchard, Levasseur și atîția alții care au fost gloria muzicală a epocii”...

Amintim aici că frații Lionnet au acordat cu însuflețire aportul lor la îndulcirea suferințelor celor spitalizați la Salpêtrière, în fața cărora au cîntat vreme de 10 ani. Pentru aceasta, pe zidul exterior al pavilionului Charcot din Spitalul Salpêtrière, se vede și astăzi profilul lor, cu inscripția: „Fraților Lionnet”.

Pasteur lua în tinerețe lecții de canto, cultivîndu-și vocea frumoasă pe care o avea.

Marcel Lermoyez, considerat ca întemeietor al serviciilor clinice de oto-rino-laringologie din Franța, înainte de a deveni membru al Academiei de medicină, chiar înainte de a deveni medic, se dedicase cîntului. El a început să mînuiască laringoscopul pentru a înțelege mai bine tainele fiziologiei cîntului. În timpul unui stagiu de internat, Lermoyez a compus și o operă: *Louis X* (1883), care a fost reprezentată în sala de consultații a Spitalului „St. Louis”. Fondurile realizate cu acest prilej au fost destinate bolnavilor.

Orelistul *Wicard*, la Paris, stomatologul *V. Dalnoky*, la Budapesta, și mulți alți medici din toate țările s-au afirmat prin măiestria cîntului în fața unor ascultători, surprinși să recunoască în rolurile interpretate pe cei pe care i-au întilnit puțin mai înainte, în halate albe, în spitale sau la consultații.

★ ★

Practicarea medicinei, în special a chirurgiei, și cultivarea unui instrument sînt activități care se pot influența reciproc, ajutîndu-se. Munca tehnică la instrument, care pune în joc atîtea reflexe senzoriale și motorii, reprezintă pentru medic o utilă „gimnastică în profunzimile comunicațiilor nervoase”, exersînd atît acuitatea auditivă, cît și perfecțiunea gestului și viteza mîinii. Adesea chirurgul este și un foarte bun instrumentist, avînd în special predilecție pentru instrumente a căror calitate de sunet depinde de „tușeu”: coarde sau pian. Se știe că sensibilitatea și suplețea degetelor sînt calități absolut necesare unui bun operator.

Practica unui instrument constituie, de asemenea, o disciplină a atenției, atît de necesară medicului. Prin compensări fiziologice, o oră de muzică activă aduce echilibru în activitatea mintală a intelectualului surmenat și îl ajută să-și recîștige încrederea în posibilitățile sale.

Poate că aici stă explicația faptului că dintre medici numeroase figuri au fost și virtuosi instrumentiști. Marele chirurg *Theodor Billroth* este un nume cunoscut nu numai medicilor, ci și muzicologilor. Mîinile care i-au adus o binemeritată faimă de operator descopereau cu aceeași măiestrie tainele pianului, viorii și violei.

Albert Schweitzer, medic, filozof, umanist de seamă al vremurilor noastre, s-a impus ca unul dintre cei mai mari organiști ai tuturor timpurilor.

Marele *Laënnec* studia cu pasiune flautul, în care găsea un bun prieten în orele de odihnă și destindere. *Duchenne de Boulogne*, fondatorul electrofiziologiei, a fost un remarcabil interpret al viorii. Printre violoniști

Fritz Kreisler împreună cu G. Enescu și Jacques Thibaud

întîlnim și alte nume cunoscute de medici, ca *His*, *Strumpell* și renumitul chirurg *Polya*. Profesorul de medicină internă *Jagić* de la Viena trecea drept unul dintre bunii interpreți ai concertului de vioară de Brahms.

Violoncelul a fost îndrăgit de profesorul *Loeper* din Franța, de vestitul anatomist *M. Lenhossék* și de chirurgul *Karl Ludwig Schleich*. Acestuia din urmă, omenirea îi datorează binefacerile anesteziei locale, al cărei descoperitor a fost. El s-a manifestat artistic nu numai ca violoncelist și cîntăreț talentat, dar și ca pictor, poet și scriitor.

Pianul a însemnat pentru mulți medici un prieten credincios pentru toată viața. Unii s-au manifestat ca virtuoși. Astfel, *Ed. von Neusser*, conducător de clinică medicală la începutul secolului nostru, era un apreciat interpret al muzicii lui *Chopin*. Ginecologul *J. Kertler* era în același timp și profesor la Academia de muzică din Budapesta.

Pianiști remarcabili au fost și imunologul *Karl Landsteiner*, laureat al Premiului Nobel, cît și chirurgul italian *Andreea Majocchi*, cunoscut prin romanele autobiografice *Viața de chirurg* și *În serviciul bisturiului*. În zilele noastre se afirmă ca un virtuos al pianului oftalmologul *Otokar Vondrovic*, de la Praga.

Despre *Fritz Kreisler* puțini poate știu că de-a lungul vieții sale de continuă activitate și frămîntare a făcut și studii medicale la Viena. Cu cîțiva ani mai în vîrstă decît Enescu, căruia i-a fost prieten, *Kreisler* și-a înscris numele pe lista celor mai mari violoniști din lume. Pentru el, medicina a însemnat însă numai o amintire de tinerețe.

Prin exemplele date nu am epuizat nici pe departe galeria medicilor valoroși care au manifestat și deosebite preocupări pentru muzică. Nu am semnalat decît pe cei pe care am avut prilejul să-i descoperim în lecturile noastre. Desigur că sînt mult mai mulți, ilustrînd totdeauna și în toate colțurile lumii fenomenul universal al afinității medicilor pentru muzică.

* * *

În cadrul aceluiași preocupări, în unele orașe mari din lume au existat sau există orchestre simfonice sau de cameră și ansambluri corale alcătuite din medici. Sub bagheta unui dirijor de carieră sau a unui dirijor amator, aceste formațiuni interpretează programe studiate cu multă grijă, în fața unui public în mare parte format tot din colegi.

Astfel, la Paris a existat nu de mult o orchestră „medicală” care a dat concerte sub bagheta doctorilor *Destouches* și *Meurié*. La Viena, între anii 1906 și 1920 s-a manifestat în mod deosebit o orchestră de medici, care avea ca dirijor și uneori ca solist la vioară pe profesorul *Jagić*. La pupitrul acestei orchestre venea din cînd în cînd cu plăcere și marele *Bruno Walter*. În 1923, a luat ființă la Budapesta *Asociația de muzică de cameră a medicilor*; în cei peste 20 de ani de existență, această asociație a prezentat la un nivel artistic deosebit piese vocale, piese instrumentale solistice și numeroase cvartete.

În Rusia, în veacul trecut, la Petrograd și la Moscova, au existat ansambluri corale alcătuite din mediciști; un astfel de cor a fost organizat și dirijat de *Borodin*. La Moscova s-a manifestat nu de mult o orchestră alcătuită din medici.

În prezent mai există orchestre medicale la Londra și în multe orașe din S.U.A. (New York, Chicago, Los Angeles, San Francisco, Detroit, St. Louis și Washington).

Orchestra de cameră a medicilor din București și cea a medicilor din Cluj vor fi prezentate pe larg, în lucrarea de față, într-un alt capitol.

Medici compozitori

Profesiunea medicală nu se poate dobîndi decît prin studiu îndelungat. Ea cere o permanentă informare „la zi”, care necesită mult timp. Compoziția, la rîndul său, înseamnă, pe lîngă talent, stăpînirea unor discipline, al căror studiu cere mult timp și o preocupare profundă.

Astăzi, mai mult decât înainte, este greu de realizat într-o singură viață cerințele severe ale acestor două activități.

În trecut, numai *Borodin* a reușit să se impună în egală măsură ca muzician, exponent strălucit al școlii naționale ruse și ca valoros om de știință, fiind profesor de chimie la Academia medico-chirurgicală din Petrograd. Despre el vom mai vorbi, în această lucrare, în cadrul unui „portret“.

Alții dintre cei care au îmbinat medicina și compoziția în preocupările lor nu și-au putut servi în aceeași măsură cele două chemări, fie că au rămas exclusiv în lumea artei sunetelor, în care și-au înscris numele, fie că s-au dedicat medicinei, compoziția rămânând o preocupare a orelor de răgaz.

Joseph Xavier Elsner (1769—1854), nume puțin cunoscut la noi, este unul din compozitorii clasici polonezi. El absolvă facultatea de medicină, însă își consacră viața muzicii. În 1821 întemeiază Conservatorul din Varșovia, devenind directorul acestei instituții și profesor de armonie și contrapunct. Din 1824, el va preda aceste discipline lui Chopin, care, în vîrstă de 14 ani, se afirmase deja ca un pianist strălucit. Meritul lui Elsner este de a nu fi contrariat niciodată firea și înclinările genialului său elev. Curînd după absolvirea conservatorului cu mențiunea „geniu muzical“, Chopin pleacă în străinătate, pentru a-și desăvîrși arta. În 1830, înainte de călătoria care-l va despărți pentru totdeauna de pămîntul patriei, Chopin primește din partea lui Elsner o cupă de argint umplută cu pămînt polonez. Această cupă îl va însoți în peregrinările pe care le va face în Europa în cei 19 ani pe care îi va mai avea de trăit, iar pămîntul îi va fi presărat pe mormînt.

Doctorul Elsner a compus 19 opere, 3 simfonii, muzică pentru balet, cvartete etc.

În Franța, alături de orelistul *Marcel Lermoyez*, amintit mai înainte, cităm pe profesorul *Fournier* din Amiens, autor al mai multor opere comice, unele reprezentate puțin înainte de primul război mondial. În același timp a compus și doctorul *Rousseau*, de la

Spitalul „St. Louis“, din Paris, care era cunoscut sub pseudonimul *Vellones*.

Dr. *Raoul Blondel* a fost un compozitor fecund. Printre creațiile sale muzicale se numără cantate, muzică de scenă, lieduri, pe versuri de V. Hugo, H. Bataille, P. Gerald, cît și pe versurile chirurgului *Samuel Pozzi*. Un loc de frunte îl ocupă opera sa *Tentația Sf. Anton*, care a fost reprezentată la Opera din Paris. De asemenea, a scris muzică de scenă pentru o dramă în versuri a marelui fiziolog *Charles Richet*, jucată de *Sarah Bernhardt*, la Opera din Monte Carlo. *Blondel* a cercetat științific relațiile dintre medicină și muzică în lucrarea sa *Cuvinte diferite despre muzică și medicină*.

Profesorul *Richelot* este autorul unor lucrări de muzică modernă de bună calitate.

Medici cercetători în domeniul muzicii

Înzestrat cu spiritul scrupulos al cercetătorului, medicul a fost preocupat și de fenomenul muzical, studiindu-l științific și dînd la iveală lucrări de fiziologie aplicată, de patologie profesională sau chiar de muzicologie.

Numele lui *Helmholtz*, genialul fizician german care era și medic și muzician, este legat de studiul excitațiilor senzoriale auditive, de analiza sunetelor și de legile rezonanței. El a dat compozitorilor contemporani baze pentru crearea unor armonii îndrăznețe.

Hermann von Helmholtz a studiat medicina la Berlin, fiind elevul strălucit al celebrului *Müller*. Pasionat pentru fizică și matematică, posedînd o bogată cultură, *Helmholtz* se impune curînd ca una din marile personalități ale științei contemporane. Înainte de a cunoaște lucrările lui *Mayer*, el dă la iveală lucrarea „Despre conservarea energiei“, cîștigînd reputația de om de știință. El devine profesor de fiziologie și patologie la Universitatea din *Königsberg*, mai tîrziu la *Bonn*, apoi din 1871 este profesor de fizică la Berlin.

Opera sa științifică este vastă și cuprinde variate domenii. El reușește în 1850 să măsoare viteza impulsului nervos, după un an inventează oftalmoscopul, apoi alte instrumente optice; este mult apreciat „Tratatul de optică fiziologică” (1856—1866), apoi lucrările în domeniul acusticii („Die Lehre von den Tonemfindungen”, 1863), care stau la baza fizicii și fiziologiei sunetului.

Helmholtz moare în 1871, înconjurat de onoruri și considerat părintele acusticii și opticii și al fiziologiei sunetului și luminii. Prin preocupările sale, Helmholtz a unit muzica de medicină, pe fundalul trainic al științei.

Jeans James a cercetat relațiile dintre știință și muzică, dezvoltând în studiul său bazele fizice și fiziologice ale muzicii.

Problemele de psihofiziologie muzicală au interesat în aceeași măsură pe psihologi și pe unii medici. Marele *Billroth* și-a încheiat prodigioasa sa activitate de o viață printr-o lucrare la care a ținut foarte mult: *Cine este muzical?* Cu adinca sa înțelegere pentru muzică, el încearcă să răspundă la unele întrebări asupra naturii și originilor simțului muzical.

Doctorul *Gabriel Cotul* din Sibiu a publicat un interesant studiu de psihofiziologie muzicală.

Cercetarea cauzelor care aduc tulburări la diferite niveluri ale recepției sau emisiei și execuției muzicale, oit și prevenirea și tratarea acestor tulburări, au stat de asemenea în atenția multor patologisti, de diferite specialități.

Am arătat mai înainte că studierea vieții și bolilor marilor muzicieni, pe baza unor documente obiective, și reconsiderarea diagnosticelor în lumina datelor medicinei moderne, alcătuiesc un domeniu de cercetare medicală încă neepuizat.

În sfârșit, există nume de medici cu preocupări muzicologice. Ei au abordat cu competență unele studii muzicale propriu-zise. Este binecunoscută opera doctorului *Albert Schweitzer* ca biograf și cercetător inegalabil al creației lui Bach.

În critica muzicală, *René Dumesnil* este un nume cunoscut în Franța. El este autorul unei istorii a muzicii și al unei istorii a medicinei.

★ ★ ★

În această primă parte a lucrării noastre am încercat să redăm legăturile care s-au stabilit de-a lungul timpurilor între medicină și muzică și între slujitorii lor. Înțelepciunea șarpelui lui Esculap și farmecul lirei lui Orfeu, care izvorăsc deopotrivă din Apollon, zeul frumuseții, poeziei și al soarelui, sînt simboluri ale acestor trainice legături.

Înlăturarea durerii și înălțarea sufletească slujesc pe căi diferite același nobil țel închinat omului: întărirea sănătății lui trupești și spirituale.

HECTOR BERLIOZ

înnoitor romantic al muzicii,
evadat din medicină

Pentru cei câțiva ani de studii medicale urmați la Universitatea din Paris, Hector Berlioz este revendicat ca un adevărat simbol al înfrățirii medicinei cu muzica de către medicii melomani de pretutindeni. Adevărul este că, departe de a fi simțit vreo atracție pentru profesiunea tatălui său, Berlioz a luptat din răspuțeri cu familia, cu rudele și mai ales cu medicina pentru a se dedica adevăratei sale chemări, muzica. Edificatoare sînt frămîntările studentului medicinist, care, evadînd din apăsătoarea atmosferă a sălii de disecție, găsea împlinirea în sala operei, în care răsuna dramatic și polifonic muzica lui Gluck.

„Să fii medic! — scrie Berlioz în *Memoriile* sale — să studiezi anatomia! Să diseci! Să asisti la operații oribile! în loc să te dai trup și suflet muzicii, acestei arte sublime a cărei măreție o întrezăream deja! Să părăsești raiul pentru cele mai triste locuri ale pămîntului!...”

Tinerețea, între medicină și muzică

Autorul *Simfoniei fantastice* vede lumina zilei la 11 decembrie 1803, în micul orășel la Côte Saint-André din provincia Dauphiné, la jumătatea drumului dintre Grenoble și Lyon.

Tatăl său profesează medicina în acest orășel; el își formase o frumoasă cultură umanistă, adăpată la ideile generoase și îndrăznețe ale enciclopediștilor. Mama sa este o fire exaltată, religioasă. La hotărîrea ei, micul Hector începe școala ca intern la Seminarul catolic de lângă casa părintească, de unde după doi ani, cînd seminarul este închis, se întoarce în familie, unde tatăl său îi dă o educație aleasă, timp de 10 ani; după aceasta, Berlioz își va trece bacalaureatul la Grenoble.

Medicul Berlioz este dornic de a trezi fiului său interesul pentru profesiunea sa; el reușește mai puțin acest lucru, în schimb versurile lui Virgiliu și noțiunile elementare de muzică au un deosebit răsunet în adolescentul frămîntat. Este surprinzător că pînă la vîrsta de 18 ani, acest tînăr care avea să înnoiască arta compoziției și a orchestrației nu cunoștea nimic din adevărata muzică.

Cîteva lecții de chitară și flaut, cîteva coruri religioase în biserica din orășelul natal, cîteva romane la modă în acea vreme și tratatul de armonie al lui Rameau din biblioteca tatălui său, iată tot ce i-a fost accesibil din muzică. Aceasta nu îl împiedică să infiripeze cîteva mici compoziții, cîntece și romane, dintre care unele închinat micuței Estelle, prima lui dragoste. Atracția imperioasă pentru compoziție, pentru muzica pe care de fapt nu o cunoștea încă reiese din emoția pe care o încearcă atunci cînd din întîmplare îi cade în mînă o coală mare cu 24 de portative nescrise. Amintindu-și acest fapt, iată ce scrie mai tîrziu Berlioz, în *Memoriile* sale: „...Ce mai orchestră se poate scrie pe ele!... din această clipă, fermentația muzicală din capul meu nu a făcut decît să crească și aversiunea pentru medicină să devină de două ori mai mare...”

În toamna anului 1821, împreună cu un văr al său, Berlioz sosește la Paris și începe studiile medicale; învață anatomia cu Amussat, un pasionat pe care-l apreciază în mod deosebit, chimia cu Thénard și fizica cu celebrul Gay-Lussac. Prima disecție îi produce o impresie îngrozitoare, pe care și-o amintește astfel în *Memorii*: „Aspectul acestui oribil carnaș uman, aceste membre împrăștiate, capete făcând schimonoseli, craniii întredeschise, cloaca sîngerîndă în care pășeam, mirosul revoltător care exala din ea, stolurile de vrăbii care se băteau pentru fișii de plămîni, șobolani rozînd în colțuri vertebre sîngerînde, mă umplură de o frică atît de mare, încît, sărînd pe fereastra amfiteatrului, am luat-o la fugă cît am putut de repede și am fugit gîfiind pînă acasă, ca și cum moartea și cortegiul ei îngrozitor m-ar fi urmărit.

Am petrecut 24 de ore sub lovitura acestei prime impresii, fără să mai vreau să aud vorbindu-se de anatomie, de disecție sau de medicină și imaginînd mii de nebunii pentru a mă sustrage viitorului ce mă amenința“.

Trecînd peste această repulsie intensă pe care i-a provocat-o studiul anatomiei, Berlioz reușește să continue migala „însușirii aponevrozelor după tratatul lui Bichat“, fiind ajutat de vărul său Robert, cu care este coleg și cu care locuiește împreună într-o cameră mobilată din cartierul latin.

Curînd însă muzica reușește „să dea lovitura de grație“ profesiei pe care și-o pregătea.

Mergînd la operă, Berlioz vede *Danaidele* de Salieri, apoi *Stratonice* de Méhul și, în sfîrșit, *Ifigenia în Taurida*, de Gluck, care îl impresionează în mod deosebit. „Gîndurile mele fură în așa măsură absorbite de muzică, încît am neglijat pînă și cursul de electricitate experimentală, deși îl admiram sincer pe Gay-Lussac; ... citeam și reciteam partiturile lui Gluck, copiindu-le și învățîndu-le pe dinafară. Îmi răpiseră somnul, uitam să mai mănînc și să beau. Innebunisem de-a binelea. Și în ziua cînd, după o mistuitoare așteptare, mi-a fost dat să aud în sfîrșit *Ifigenia în Taurida*, am jurat în

timp ce ieșeam de la Operă ca, împotriva părinților, unchilor, mătușilor, bunicilor, și amicilor, să devin muzician...“

Berlioz se dedică din ce în ce mai mult muzicii; este nelipsit de la biblioteca Conservatorului, unde, aplecat peste scrierile marilor maeștri, își plămădește și își ordonează de unul singur pornirea nestăvilită pentru studiul muzicii. Primește lecții de compoziție de la Jean Fr. Lesueur, profesor la Conservator, căruia îi devine elev particular. Pentru a nu pierde ajutorul material trimis de părinți, el nu o rupe complet cu studiul medicinei. Astfel, în 1824, își trece examenul de fizică, obținînd în acest fel îngăduința părinților săi, hotărîți să nu-l mai recunoască dacă va renunța la cariera demnă pe care i-o hărăziseră pentru — ceea ce considerau ei — o nebunie trecătoare a tinereții. După 1824 însă, Berlioz renunță pentru totdeauna la medicină, înfruntînd alături de altercațiile neînduplecatei sale mame și o seamă de privațiuni materiale apăsătoare.

Dă lecții de chitară, scrie foiletoane muzicale la reviste, un timp este corist la un teatru parizian.

Încurajat de Lesueur pentru calitățile compozițiilor sale de începător, Berlioz reușește să se facă auzit în public pentru prima dată în concertul care are loc în biserica Saint Roche în care o orchestră mare îi execută *Messa solemnă* (1825).

Concertul se bucură de succes și astfel tinărul medicinist provincial începe să se facă cunoscut încă înainte de a fi student al Conservatorului.

Din 1826 se înscrie la Conservator, avînd ca profesor de contrapunct pe cehul Reicha.

Tinerețea lui Berlioz se desfășoară într-un iureș nestăvilit la temperatura înaltă a frămîntărilor din care avea să își nască romantismul înnoitor al artelor.

Literați, pictori, muzicieni, trăiesc și creează alături în efervescența unor idei comune: avînt, neconformism, dinamism, grandilocvență etc.

Ca și în saloanele de pictură sau în teatre, la fel în sălile de concert sau la operă, tineri gălăgioși, cu vocabularul și îmbrăcămintea „aparte“, își manifestă

necruțător „critica în acțiune” (cum o numește chiar Berlioz), dînd frîu liber aprecierilor entuziaste sau reprobarilor nestăvilite. Berlioz este în fruntea lor.

Dacă în literatură manifestul-prefață la Cromwell și „bătălia pentru Ernani” reprezintă momente decisive, tot așa prima executare a *Simfoniei fantastice* (5 decembrie 1830) constituie un moment de seamă pentru romantismul muzical francez.

Prezența la concert a lui Liszt și aprecierea lui entuziastă în cadrul succesului „monstruos” al acestei capodopere au semnificație în acest sens.

Simfonia fantastică, episod din viața unui artist, este lucrarea cea mai populară și mai reprezentativă a lui Berlioz.

În istoria muzicii universale, ea înseamnă o pagină strălucitoare în care erup nestăvilite caracterele înnoitoare aduse de suflul romantismului: dramatism, explozia unor sentimente copleșitoare, coloritul cu totul nou al orchestrației și alte procedee tehnice noi („idei fixe”, leit-motivul wagnerian de mai târziu, revenire ciclică a unor teme de-a lungul celor cinci părți, procedee armonice și ritmice originale și mai ales linia melodică însuflețită, accesibilă, sugestivă).

Berlioz compune simfonia sub influența pasiunii arzătoare pe care i-o trezește Harriet Smithson, actriță dintr-o trupă engleză venită în turneu la Paris, cu *Hamlet* și *Romeo și Julieta*. Frumusețea versurilor shakespeariene, precum și frumusețea și talentul interpretei Ofeliei și Julietei, dar, în aceeași măsură, indiferența artistei față de dragostea lui, îl aduc într-o stare sufletească chinuitoare; iubirea, suferința, revolta țîșnesc impetuos și dramatic în paginile acestei lucrări programatice, adevărată spovedanie a compozitorului. Iată programul simfoniei, așa cum îl prezenta Berlioz într-o scrisoare către un prieten:

„*Partea I.* Valuri de pasiune; visare fără țel; pasiune delirantă cu toate accesesele de gingășie, gelozie, furie, lacrimi etc. Eroul, un muzician, zărește pentru prima dată femeia care realizează idealul de frumusețe și farmec, pe care inima sa le cheamă de mult, și se îndrăgostește pierdut de ea.

Imaginea celei pe care o iubește nu se înfățișează niciodată minții sale decît întovărășită de un gînd muzical în care găsește un caracter de grație și noblețe asemănător celui pe care îl atribuie obiectului iubit. Această *idee fixă* îl urmărește neîncetat. Aceasta este explicația apariției constante, în toate fragmentele simfoniei, a melodiei principale din primul allegro.

Partea a II-a. Un bal (muzică strălucitoare și antrenantă) la care asistă eroul: tumultul serbării nu poate să-l distreze, *ideea fixă* îl tulbură din nou și melodia scumpă face să-i bată inima în timpul unui vals strălucitor.

Partea a III-a. Scenă pe cîmp; gînduri de dragoste și speranțe tulburate de negre presimțiri; eroul, găsindu-se într-o zi la țară, aude în depărtare doi ciobani dialogînd între ei o melopee; acest duo pastoral îl confundă într-o delicioasă visare. Melodia femeii iubite reapare pentru o clipă, străbătînd motivele acestui adagio.

Partea a IV-a. Mersul spre supliciu, muzică sălbatică, înșelătoare, într-un acces de disperare, eroul se otrăvește cu opiu, care îi dă o viziune oribilă, avînd impresia că a ucis pe aceea pe care o iubește, că este condamnat la moarte și că asistă la propria lui execuție. Mersul spre supliciu, cortegiu imens de călăi, soldați, popor.

La sfîrșit, melodia reapare ca un ultim gînd de dragoste, întrerupt de lovitura fatală.

Partea a V-a. Visul unei nopți de sabbat. Eroul se visează înconjurat de o mulțime dezgustătoare de vrăjitori și draci întruniți pentru a sărbători noaptea de sabbat. Melodia femeii iubite apare la sabbat ca să asiste la convoiul funebru al victimei sale. Ea nu mai este decît o curtezană, demnă să figureze într-o astfel de orgie... Clopotele sună... Un cor cîntă proza morților, *Dies irae*, alte două coruri o repetă, parodiînd într-un chip burlesc, în fine hora sabbatului saltă în virtej, iar la apogeul său se amestecă cu *Dies irae* și viziunea se sfîrșește.

După ce concurase de cîteva ori fără reușită la premiul Romei, în 1830 Berlioz cîștigă cu cantata *Sardana-*

pal, temă impusă de juriu după tabloul expus de Delacroix în 1827, această distincție pe care Conservatorul o acordă anual tinerilor compozitori. Astfel, el obține o bursă și o călătorie de creație la Roma. Cu această călătorie, Berlioz își începe șirul peregrinărilor în Europa, care mai târziu avea să-l facă cunoscut ca dirijor și compozitor în Belgia, în toate orașele de seamă ale Germaniei, în Viena, Pesta, Praga, Petrograd, Moscova, Riga, Londra.

Portretul unui romantic

Viața mereu agitată și atât de intensă a muzicianului, cîndva plecat din orașelul natal pentru a deveni medic, ne este cunoscută atât din cele scrise de el însuși (memorii, corespondență, articole și foiletoane apărute în ziarele și revistele vremii), cît și din mărturiile contemporanilor și din numeroasele monografii apărute ulterior. La noi au apărut *Memoriile lui Hector Berlioz* și valoroasa lucrare a lui Mircea Nicolescu, *Berlioz, viața unui compozitor romantic*.

Desprindem în continuare cîteva momente și aspecte din viața și opera lui, pentru a completa într-o oarecare măsură prezentarea celui care este considerat simbol al legăturii muzicii cu medicina.

Omul prezenta aspectul redat de portretele și caricaturile rămase și din descrierile celor ce l-au cunoscut: trăsături expresive, patetice, cu păr bogat străjuind ca o claie ochii cenușii-albaștri, nasul acvilin ca al unei păsări de pradă, buzele și bărbia tăiate apăsate, vădînd hotărîre, energie. Vorba îi era promptă, colorată de superlative, imagini scînteietoare, ironii, răutăți.

Pentru mobilitatea și inegalitatea caracterului, pentru capacitatea ciudată de a trăi într-o lume imaginară, Berlioz a fost înfățișat de unii ca un sentimental care nu s-a deșteptat niciodată din adolescență. Inzestrat cu o mare putere de muncă, el era robust și în general sănătos. Uneori însă îl supărau inflamații ale amigdalelor; o dată pe cînd era student și trăia în condiții

grele materiale, Berlioz își deschide singur cu briceagul un flegmon amigdalian. Mai târziu, extenuat după un obositor turneu în străinătate, i se suspectează de către dr. Amussat (cel care i-a fost profesor de anatomie) o febră tifoidă și este tratat în consecință cu... o largă venesecție. Către sfîrșitul vieții îl chinuiau dureri epigastrice rebele, considerate ca o nevroză intestinală!

Cu inima mereu tînără

Viața amoroasă a lui Berlioz a format obiectul multor prezentări, unele romanțate care au atras interesul marelui public; în acest sens, cinematograful nu a pierdut prilejul de a folosi un astfel de subiect bogat, colorat și romantic. Fire deosebit de sensibilă, impresionat pînă la lacrimi și chiar pînă la stări extatice de versurile lui Virgiliu, Thomas Moore și Shakespeare, receptiv în cea mai mare măsură la frumosul artistic oferit de poezie, teatru, și mai ales de muzică, Berlioz a cunoscut toată gama pasiunilor dezlănțuite, de la puritatea dragostei pentru Estelle cînd el avea 12 ani și pînă la aceea tristă, de neînțeles și ridicolă afecțiune de bătrînețe pentru aceeași Estelle, aproape cincizeci de ani mai târziu.

În timpul suferințelor provocate de dragostea pentru Harriet Smithson, atât de răscolitor zugrăvită în *Sinfonia fantastică*, Berlioz încearcă o consolare alături de Camille Moke, o tînără și seducătoare pianistă, cu care se logodește înainte de plecarea la Roma. Nestatornicia acesteia îi prilejuiește aventuri melodramatice penibile: pleacă de la Roma travestit în femeie, cu revolvere încărcate pentru a suprima logodnica infidelă, pe mama ei și pe noul ales, rezervînd ultimul glonț pentru sine. Pornirile-i de răzbunare se risipesc în peripecii lamentabile. Reîntors la Paris, pasiunea nestinsă pentru Harriet răbufnește mai puternic și după chinuri și insistențe care îl împing la încercarea de sinu-

cidere cu opiu reușește la 30 de ani să se căsătorească cu aceea căreia îi datorăm *Simfonia fantastică*.

Povestea mai departe a acestei înflăcărare iubiri, de data aceasta împlinite, este tristă și aruncă o lumină de loc favorabilă asupra unor laturi ale caracterului lui Berlioz.

Harriet, devenită Henriette Berlioz, își pierde rînd pe rînd talentul, succesul răsunător al actriței de altădată, apoi frumusețea; chinuită de gelozie, ea devine alcoolică.

În acest timp, nu prea tîrziu după căsătorie, Berlioz găsește alături de Marie Recio, o tinăra și înflăcărată cîntăreață de origine spaniolă, împlinirea unei noi afecțiuni. Împreună cu ea colindă Europa, în multe din călătoriile sale, la adăpost de scenele de gelozie de acasă, unde nici prezența copilului său Louis nu îl atrage. Acesta crește stingher și trist, lipsit de afecțiunea de care avea atîta nevoie; este trimis prin internate și mai tîrziu, chemarea călătoriilor, moștenire de la tatăl său, îl poartă ca marinăr pe oceane, unde-și va găsi moartea, spre disperarea tîrzie a tatălui său.

Berlioz are 51 de ani cînd în același an în care-și însoțește la mormînt pe Ofelia visurilor sale din tinerețe, se recăsătorește cu Marie Recio, cu 12 ani mai tinăra, legalizînd astfel o legătură ce dura de 14 ani. După 8 ani, Berlioz pierde și a doua soție, care moare subit în urma unei crize de inimă.

Ultimii ani ai „adolescentului“ care împlinise 60 de ani îl poartă către plaiurile natale, în căutarea aceleia care îi aprinsese primul fior de dragoste, Estelle.

Din scrisorile lui Berlioz către ea cunoaștem ultimele frămîntări duioase și greu de înțeles ale unei inimi care uitase să îmbătrînească.

Aclamat de contemporani

Cu toate că se considera neînțeles, persecutat și indiferent la onoruri și prețuri oficiale, Berlioz cunoaște din plin gloria în timpul vieții lui și aceasta nu îl lasă de loc indiferent.

Parisul îi oferă urale și aclamații delirante în multe concerte în care bagheta lui, înălțată transfigurat peste uriașe orchestre și mase corale, scoate la lumină compoziții de o amploare și de un dramatism nemaiîntlnite.

Sala de concerte a Conservatorului, Opera, Domul invalizilor, Palatul industriei (expoziția din 1855) răsună de aclamații nesfîrșite care subliniază adevărate triumfuri, intrate în istoria muzicii.

Parisul îi oferă, de asemenea, Crucea de cavaler al Legiunii de Onoare și un loc în institut. Europa întregă îl primește cu ovații, prinții și regii îl răsplătesc.

Adevărata prețuire însă alături de publicul sălilor de concerte i-o vor aduce mulți din muzicienii vremii. Este cunoscut entuziasmul lui Paganini pentru *Simfonia fantastică*; la cererea acestuia, Berlioz compune *Harold în Italia, simfonie cu violă principală*, în care își deapănă propriile peregrinări din Italia.

După un concert, profund tulburat, Paganini îi cade în genunchi, îi sărută mîna și cu greu articulează cuvinte de laudă din laringele invadat de cancer.

În cinstea lui Paganini, Berlioz compune apoi *Romeo și Julieta, simfonie dramatică cu cor, solo de canto și prolog în formă de recitativ coral, compusă după tragedia lui Shakespeare*.

Prima execuție a acestei capodopere are loc în 1839, sub bagheta compozitorului, prilejuind un succes imens. La acest concert sînt prezenți numeroși oameni de seamă, printre care și tinărul Wagner, ceea ce îl va face pe Balzac să spună despre sală că „a fost un adevărat creier“.

Liszt, Mendelssohn, Bartholdy, Schumann, Saint Saëns, Musorgski, marii violoniști Ernst și Joachim, criticul rus Stasov, și mulți alți muzicieni de seamă ai timpului l-au apreciat.

Berlioz a avut însă și mulți dușmani care fie nu înțelegeau revoluția adusă de el în arta muzicală, fie nu puteau accepta și ierta multele ieșiri ale unui caracter pe cît de tăios, pe atît de dificil.

Înnoitor al muzicii

Opera lui Berlioz este bogată, inegală ca valoare, însă peste tot în ea scînteiează geniul inovator. Privită în perspectiva istoriei, ea constituie o treaptă nouă, un început clocotitor care s-a impus de îndată, în adevărata sa valoare.

Berlioz a fost compozitor, dirijor și poet; a lăsat un tratat de orchestrație și instrumentație, el care nu cunoștea pianul, coardele și nici un alt instrument, în măsura cuvenită.

Atras în cea mai mare măsură de teatru și operă, el nu s-a realizat totuși în cele cîteva opere compuse (*Les Francs Juges*, *Benvenuto Cellini*, *Troienii* și *Beatrice* și *Benedict*). Adevăratul său dramatism s-a afirmat clocotitor în capodopere coral-simfonice, ca *Romeo și Julieta*, *Damnațiunea lui Faust*, uvertura *Furtuna* după Shakespeare și monumentalul său *Requiem*.

În muzica simfonică (lipsită de voci), Berlioz urmează totdeauna un subiect, fapt pentru care este considerat părintele muzicii programatice: *Simfonia fantastică*, *Harold în Italia*, uverturile *Regele Lear*, *Rob Roy*, *Waverley* și *Simfonia funebră și triumfală*. Despre această simfonie militară (alcătuită din trei părți — *Marș funebru*, *Discurs funebru* și *Apoteoză*) scrisă la început pentru instrumente de suflat, apoi completată cu coarde și voci — Wagner spunea că „va dăinui atîta timp cît va exista o națiune purtînd numele Franța”.

Fără să fie credincios, moștenind astfel ateismul iluminat al doctorului Berlioz, tatăl său, H. Berlioz a compus și muzică religioasă: o messă (prima lucrare executată în public), trilogia biblică *Copilăria lui Christos* și *Requiemul*, ultimul fiind executat în Domul Invalizilor cu prilejul înmormîntării unui general francez căzut în Algeria. De proporții uriașe, scrisă pentru orchestră mare, coruri, fanfare (în Tuba minor) această lucrare reprezintă o culme a creației

berlioziene. Dramatismul ei copleșitor, viziunile apocaliptice și halucinante produc ascultătorilor o impresie zguduitoare. „Muzica era frumoasă și stranie, sălbatică, convulsivă și dureroasă”, notează Alfred de Vigny în jurnalul său, impresia lăsată de această audiție.

După prezentarea unui fragment din *Requiem* la Leipzig, Schumann îl considera pe Berlioz „un Breughel muzical al infernului”.

Berlioz este creatorul orchestrei mari pe care o cunoaștem astăzi; bogata sa inspirație nu se putea încadra în tiparul strîmt al orchestrei de pe vremea sa; tonurile noi, nemaîntîlnite încă ale paletii sale, au impus îmbogățirea orchestrei: harpa, cornul englez și alte instrumente de suflat, instrumente de percuție, viola, capătă o altă importanță și dau amploarea, coloritul și farmecul muzicii lui.

Berlioz este, de asemenea, primul dirijor în accepțiunea de astăzi a artei dirijoratului.

Descifrarea migăloasă a pasajelor în repetiții numeroase pe partide, redarea ideilor unei piese, respectarea cu strictețe a partiturii originale, asamblarea vocilor, preocuparea chiar pentru așezarea lor în spațiu pentru a obține efecte noi, sînt tot atîtea însușiri care au răspîndit în toată Europa arta nouă a baghetei.

În bună măsură, dirijorul lui Berlioz i se datoresc înțelegerea și primirea entuziastă făcută de contemporani muzicii sale, magistral interpretată.

Versurile și mai ales scrierile în proză lăsate de Berlioz vădesc reale calități artistice, cu viziuni poetice și imagini scînteietoare.

★ ★

Pentru a încheia cu o privire întregitoare asupra însemnătății operei lui Berlioz pentru arta muzicală, vom folosi un citat din cartea lui M. Nicolescu: „Adevărata importanță a lui Berlioz constă în faptul că el reprezintă un ferment de o virulență atît de puternică, încît s-a putut spune — cu drept cuvînt —

că fără el întreaga muzică modernă ar fi arătat altfel... Amploarea sonoră a orchestrelor actuale, importanța coloritului orchestral în muzica modernă, muzica programatică, varietatea ritmică și chiar apelul la inspirația folclorică au fost inițiate de opera lui Berlioz și caracterizează compozițiile muzicale ale secolului al XX-lea..."

Aceasta a fost viața agitată și opera genială a aceluia care, pornit către Paris pentru a-și însuși arta tămăduirii, dezamăgit de Esculap, cucerește, sub semnul lui Orfeu, Parisul, Franța, Europa și posteritatea.

ALEXANDR PORFIRIEVICI BORODIN

compozitor genial și erudit
profesor de chimie medicală

Dacă pentru Berlioz muzica și dragostea erau cele două aripi ale sufletului, pentru Borodin, om de știință, dascăl iscusit și compozitor ilustru, este greu de spus care dintre acestea a fost adevărata chemare.

„Pentru alții, compoziția se află pe primul plan, este o obligație, un țel în viață; pentru mine, însă, ea este un prilej de odihnă, un divertisment, un capriciu care mă distrage de la munca mea principală, adevărată: catedra, știința..."

Mă simt legat de studenții mei, de tineretul studios, care nu se mărginește să-mi asculte prelegerile, ci simte nevoia unei îndrumări în munca practică de laborator.

Interesele Academiei¹ îmi sînt scumpe. Iată de ce, pe de o parte, doresc să-mi duc opera la bun sfîrșit, iar pe de altă parte, mi-e teamă să nu mă absoarbă prea mult, să nu aibă o înrîurire dăunătoare asupra celeilalte activități".

¹ Facultatea de medicină militară din Petersburg se numea *Academia militară de medicină*.

Din rîndurile de mai sus, scrise de Borodin în 1876, ca și din afirmația sa, exprimată oarecum în glumă: „distracția mea este muzica, iar munca mea este chimia”, reiese limpede că este greu de desprins din viața sa de continuă și încordată muncă ce parte revine muzicii și ce parte carierei sale profesionale.

★ ★

Alexandr Porfirievici Borodin se naște la 11 noiembrie 1833, la Petersburg, ca fiu natural al Avdotiei Antonova, o femeie neinstruită, cu mijloace modeste de trai. Numele de Borodin i se atribuie în mod fictiv de la iobagul Porfiri Borodin, pentru ca adevăratul său părinte, cneazul Luca Stepanovici Ghedeanov, să nu aibă neplăceri din pricina legăturii sale nelegitime. El descindea din vechiul neam al unor cneji tătari de pe Volga și, după mamă, se înrudea cu nobilii gruzini.

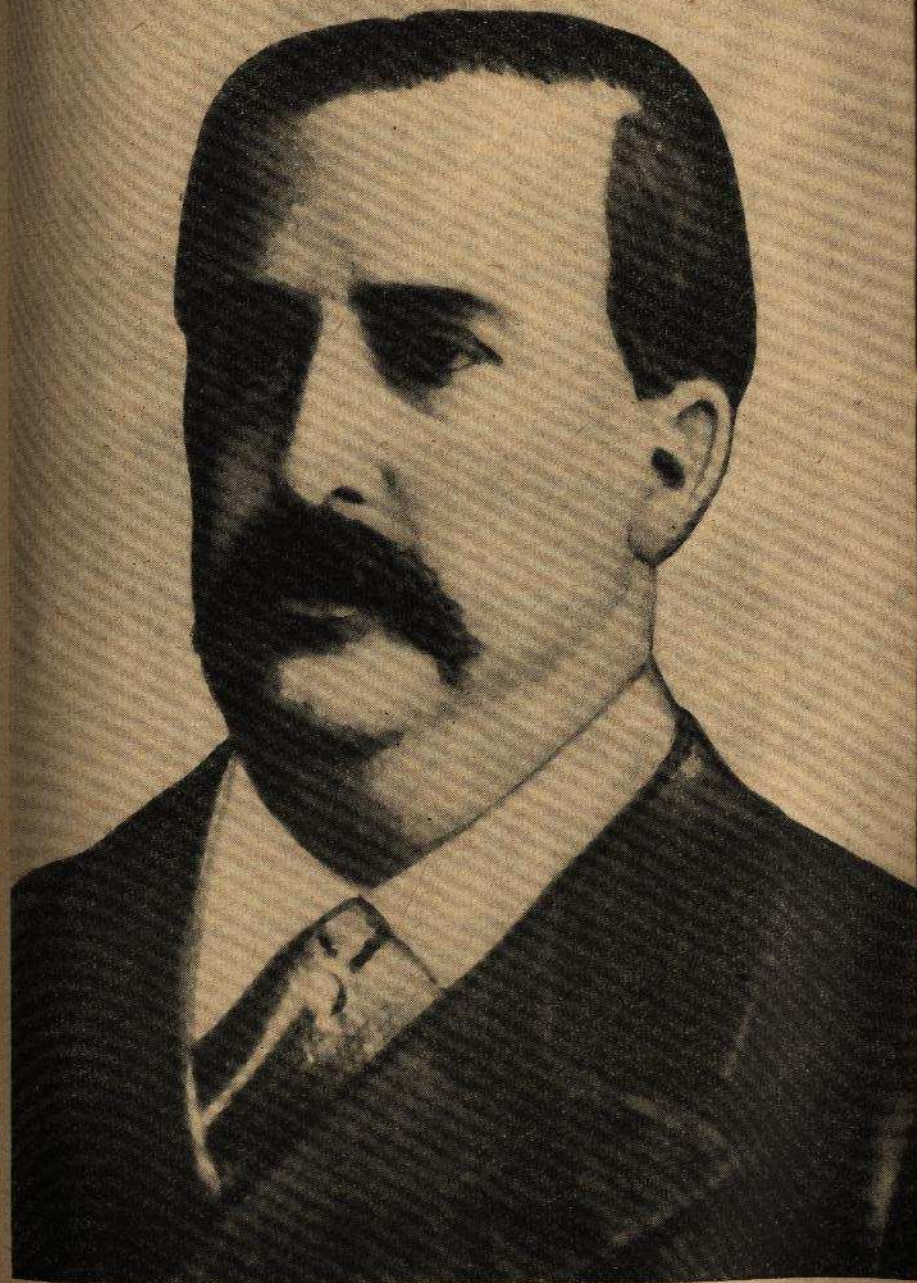
Borodin moștenește fizionomia meridională a tatălui său. În muzica sa răsună deseori ritmuri și melodii cu coloritul particular al acestor regiuni. Din partea cneazului, om ursuz, distant și mult mai vîrstnic de cît mama sa, micul Sașa nu se va bucura nici de titluri și nume, și nici de vreun mijloc material oarecare.

Mama sa îl înconjură cu multă dragoste și, din veniturile modeste obținute prin închirierea unor camere din locuința sa reușește să-i asigure o educație aleasă.

Pe lângă instruirea pe care o primește de la profesori aduși acasă, Borodin învață de mic cîteva limbi străine și ia lecții de flaut.

El nu moștenește înclinația deosebită spre muzică de la părinți. Mama sa avea totuși o voce frumoasă și descori cînta, acompaniindu-se după ureche la chitară.

Copil fiind, Borodin manifestă o deosebită atracție pentru muzică. Ședea nemișcat în grădina publică, ascultînd cu atenție marșurile fanfarei militare; pri-

vea cu multă curiozitate notele, pupitrele și mai ales instrumentele. Împreună cu un prieten, Mișa Sciglev¹, care se mută în locuința lor, Borodin se pasionează mai târziu după concertele de muzică simfonică date de o orchestră de amatori.

Cei doi adolescenți interpretează deseori împreună mici piese instrumentale: Șasa la flaut, Mișa acompaniindu-l la pian.

După exemplul prietenului său, Borodin ia lecții de pian, apoi învață de unul singur să cînte la violoncel, în timp ce Mișa descoperă sîrguincios tainele vioarei.

Primele încercări de compoziție datează din copilărie: o polcă la 9 ani, un concert pentru flaut și pian la 13 ani și un trio pentru două vioari și violoncel.

A doua sa mare pasiune se manifestă, de asemenea, de timpuriu: este atras de științele naturale și îndeosebi de chimie. Pe la 12 ani își va înjgheba un adevărat laborator de chimie, cu borcane, eprubete, pipete și reactivi.

Pînă la 17 ani, cînd va deveni student medicinist, tînărul studios, inteligent și sensibil reușește deja să-și deslușească cele două chemări: muzica și chimia, de care va rămîne nedespărțit toată viața.

Student medicinist

În 1850, Borodin începe studiile medicale, înscriindu-se la Academia medico-chirurgicală, instituție aparținînd armatei.

Mama sa luptă din răspuțeri și reușește să-i schimbe starea socială, din fost iobag, „om de curte, eliberat”, trecîndu-l în categoria negustorilor. În acest fel dorește să-și cruțe copilul de umilințe și nedreptăți sociale, care l-ar fi chinuit în drumul său în viață.

Ca student, Borodin învață cu multă sîrguință, fiind apreciat de profesori. Studiul anatomiei prin disecții

¹ Mai tîrziu cunoscut dirijor de cor la Petersburg.

pe cadavre, care-l înspăimîntase în așa măsură pe Berlioz, nu îl îndepărtează cu nimic de la ucenicia medicală. După o înțepătură la deget în timpul disecției se îmbolnăvește grav de o infecție, de care se vindecă cu greu.

Chimia îl atrage în mod deosebit: lucrează cu entuziasm în laboratorul profesorului Zinin, care-l apreciază ca pe cel mai bun student al său.

În timpul studenției, Borodin își continuă preocupările sale muzicale în fiecare oră liberă sau zi de sîrbătoare.

Alături de Sciglev începe să frecventeze diverse cercuri de amatori unde se execută muzică de cameră. Susținînd partea violoncelului sau, cînd aceasta era prea dificilă pentru el, ascultînd cvartete de Haydn, Mozart, Beethoven, el își desăvîrșește educația muzicală. La astfel de reuniuni prietenești i se execută și unele romane și cîntece compuse de el în perioada aceea, care îi aduc admirația ascultătorilor.

Din anul IV, medicinistul Borodin începe să studieze de unul singur armonia și contrapunctul. Muzica de cameră pe care o compune este un reușit exercițiu practic prin care caută să folosească noțiunile teoretice dobîndite.

Tema unui trio de coarde se inspiră dintr-o romanță populară. Astfel, de pe acum Borodin se apropie de crezul care-l va lega de grupul celor cinci, făuritorii muzicii naționale ruse.

Absolvînd facultatea de medicină cu mențiunea „foarte bine” (din cauza unei note mici la... religie, nu a primit medalia de aur!), tînărul medic este chemat de unul din profesorii săi și începe să lucreze la Spitalul militar nr. 2 al armatei de uscat. Activitatea aceasta însă nu îl mulțumește de loc: medicul militar avea numeroase îndatoriri birocratice, iar gîrzile erau de cele mai multe ori lipsite de orice activitate medicală.

Chimia îl atrage mult mai mult decît practica medicală.

În acest timp, Borodin îl cunoaște pe Musorgski, proaspăt ofițer. Acesta era un bun pianist și se ocupa de pe atunci de compoziție.

În timpul unei gărzi, Borodin se convinge că practica medicală nu-i pentru el. Îi sînt aduși șase țărani în stare foarte gravă, unii din ei în nesimțire, ca urmare a loviturilor primite; ei erau șerbii unui colonel vestit prin cruzimea cu care aplica „bătaia cu vergile”. Alături de medicul șef, Borodin trebuia să extragă așchiile adînc înfipite și să panseze rănilor. În fața carnajului provocat de cruzimea nestăvilită a proprietarului de șerbi, medicul Borodin leșină, spre dezolarea șefului său.

Tinărul savant chimist

În urma acestei întîmplări, Borodin se întoarce la laboratorul lui Zinin, unde se consacră definitiv carierei științifice, astfel încît în 1858 obține titlul de doctor în științe.

Academia medico-chirurgicală îl trimite după un an în străinătate pentru perfecționare. El lucrează la chimistul Erlenmeyer, în Heidelberg, impunându-și un program intens de muncă de laborator, care începea dimineața la ora 5 și se sfîrșea abia după 12 ore. Seara se întîlnește cu alți tineri oameni de știință ruși care studiau în oraș. Printre ei se numără *Mendeleev*, chimistul renumit de mai tîrziu, fiziologul *Secenov*, clinicianul *S. P. Botkin*, oftalmologul *E. A. Junge* și alții. Ținîndu-se departe de viața boemă a universitarilor din Heidelberg, cu chefurile și duelurile lor nesfîrșite, tinerii ruși se adună în reuniuni literare la o verișoară a lui Herzen, unde citeau articolele înflăcărâte ale acestuia, publicate din exil în revista *Kolokol (Clopotul)*, ce apărea la Londra. Altfel, ei fac muzică de cameră, în care Borodin excellează.

Activitatea științifică este ferventă; după o călătorie împreună cu *Mendeleev* în Italia, în care urmărește

procedeele extractive chimice, după participarea la primul Congres internațional al chimiștilor de la Karlsruhe (1860), după un nou voiaj de studii în Italia de asemenea în compania lui *Mendeleev*, Borodin ajunge la Paris, unde asistă la cursuri de fizică și fiziologie, la ședințele societății de chimie, unde face cîteva comunicări, și vizitează laboratorul lui Pasteur și al altor savanți renumiți. După o nouă călătorie în Italia, se întoarce la Heidelberg, unde și continuă lucrările începute.

Aici va cunoaște pe *Ecaterina Sergheevna-Protopopova*, venită din țară pentru a se trata de astm. Această tînără delicată, inteligentă și cultă, care avea să devină curînd soția sa, se remarcă prin preocupările sale muzicale; ea cînta la pian și se ocupa uneori cu compoziția. Alături de ea, Borodin începe să îndrăgească muzica lui Schumann, Chopin și Liszt, pe care aceasta o interpreta cu talent. Uneori ei merg la teatrul de operă din Mannheim, unde au prilejul să cunoască operele lui Weber și ale tînărului Wagner, a cărui muzică îi produce lui Borodin o impresie covârșitoare.

După o iarnă petrecută la Paris, unde *Ecaterina Sergheevna* se simte mai bine datorită climei blînde și unde Borodin lucrează în aer liber experiențele sale cu fluor, în toamna anului 1862 ei se întorc logodiți la Petersburg, unde după cîteva luni se căsătoresc. Din acest an, Borodin devine șef adjunct al catedrei de chimie, lucrînd alături de același Zinin, al cărui elev preferat fusese. Laboratorul de chimie al Academiei medico-chirurgicale mutat într-o clădire corespunzătoare este acum mult mai bine dotat. În aceste condiții prielnice de cercetare, savantul Borodin va efectua rodnice cercetări de chimie organică, care-l fac repede cunoscut mai întîi în țară și apoi în Europa.

În aceeași clădire, alături de laborator, Borodin primește un apartament în care va locui pînă la sfîrșitul vieții, alături de *Ecaterina Sergheevna*.

Ucenicia în muzică

Dacă pentru savantul chimist, perioada de învățătură și formare se sfârșește o dată cu întoarcerea în țară, pentru compozitorul Borodin, încercările, ucenicia, plămădirea ideilor muzicale într-un aluat personal care să-l impună ca un creator de seamă al muzicii naționale ruse aveau să continue încă vreme de aproape 10 ani.

Borodin îl cunoaște pe *Balakirev* în casa lui Botkin, cu prilejul unei serate muzicale. La cererea lui *Balakirev* îi arată câteva compoziții, romane și un cvintet pentru coarde și pian. Acesta i se adresează entuziasmat: „Dumneata ești un compozitor înăscut! Compoziția, iată adevărata dumitale menire, vocația dumitale. Oare nu ți-a mai spus-o nimeni pînă la mine?”

Alături de *Balakirev*, Borodin continuă ucenicia artei de a compune în cadrul faimosului grup al celor cinci. *Balakirev*, deși autodidact în muzică, vedește un deosebit talent în orchestrație și arta componistică. El cunoaște bine pianul și se impune și ca un însuflețit dirijor și ca un critic muzical caustic și intransigent. El va deveni conducătorul acestui cerc, insuflându-i ideile sale, dintre care cea mai de seamă este aceea de a continua și dezvolta linia genialului *Glinka*, de a crea o muzică rusă inspirată din melosul popular. Tot el va îndruma tehnic pe membrii cercului, inițiindu-i sau perfecționându-i în creația muzicală.

Din „grupul celor cinci” mai fac parte *Tezar Kui*, inginer militar genist, *Modest Musorgski*, care renunțase la haina de ofițer pentru a se dedica în întregime muzicii, *Rimski Korsakov*, ofițer de marină, și *Borodin*, venit ultimul în cerc și mai în vîrstă decît ceilalți. Grupul celor cinci, căruia se vor alătura și alți muzicieni, reprezintă un exemplu de adevărată școală de artă, la baza căreia stăteau însuflețirea, idealurile comune și prietenia.

Fără a-și știrbi pecetea originalității, compozitorii cercului vor da opere geniale trecute prin focul discuțiilor în comun. Subiectele muzicii dramatice și ale

cîntecelor, folosirea temelor populare, finisarea și amănuntele tehnice de realizare a lucrărilor sînt dezbătute aprins. Un loc deosebit în acest „mănunchi puternic”, cum va fi numit mai tîrziu, îl deținea *V. V. Stasov*, literat și critic muzical, care a contribuit mult la fundamentarea teoretică a cercului și la popularizarea compozitorilor lui.

Din discuțiile aprinse care urmau prezentării fiecărui fragment nou compus se vor închea și definitivă opere valoroase, dintre care unele aveau să intre în patrimoniul muzicii universale: *Oaspetele de piatră* a lui *Dargomijski*, *Boris Godunov* a lui *Musorgski*, *Pskoviteanka* de *Rimski Korsakov*, *Cneazul Igor* de *Borodin*.

Mai tîrziu, grupul se dezbină prin desprinderea elevilor de sub stringența destul de greu de suportat a lui *Balakirev*. Acesta suferă de altfel modificări psihice, manifestate printr-un fel de delir religios cu ciudățeni în comportare. Ideile ce stau la baza acestui cerc nu vor înceta însă să însuflețească toate operele create în continuare.

Borodin, apropiat mai mult de *Rimski Korsakov*, devenit profesor la Conservatorul din Petersburg, continuă să învețe și să schimbe păreri cu acesta.

Dascăl cu idei înaintate

Activitatea lui Borodin la Catedra de chimie și în cadrul Academiei este intensă, ocupîndu-i în întregime ziua. În afară de cercetările științifice și de demonstrațiile de laborator, el trebuie să țină cursuri studenților mediciniști și celor de la Institutul forestier. În plus, el activează intens în cadrul tinerei societăți ruse de chimie și participă activ la diverse acțiuni menite să ajute pe studenții nevoiași, care găseau totdeauna la el un sprijin călduros.

Alături de mai mulți profesori, printre care *Secenov*, *Mendeleev* și *Butlerov*, Borodin luptă din răputeri pentru înființarea unor cursuri de medicină pentru

femei. Ideea nu este văzută cu ochi buni de conducerea țaristă, deoarece aceasta însemna încă un pas către emancipare. Totuși, nevoile unei asistențe medicale mai eficace pentru combaterea gravelor epidemii și pentru reducerea mortalității infantile foarte ridicate fac ca în 1872 să se aprobe deschiderea cursurilor pentru femei, care aveau să se desfășoare tot pe lângă Academia medico-chirurgicală. Borodin folosește întreaga sa energie pentru a contribui la reușita acestei idei cu totul noi: el face parte din consiliul de conducere, aleargă după fonduri, organizează manifestări muzicale pentru strângerea fondurilor atât de necesare, consumând astfel bună parte din timpul său.

Din 1874, după retragerea la pensie a lui Zinin, Borodin devine șeful catedrei și al laboratorului de chimie, căpătând astfel și mai multe sarcini științifice, pedagogice și organizatorice. El este foarte apreciat de colegi și studenți, cărora știe să le insuflă interesul pentru chimie și în special pentru lucrările de laborator, la care ține mult.

Între viața dusă în laborator și cea de alături, din intimitatea familiei sale, nu există nici o separație. Orele de somn și orele de masă sînt cu totul neregulate. Din cauza astmului, soția sa are deseori insomnii, astfel că multe nopți devin albe și pentru profesorul pe care dimineața îl așteptau cursurile și lucrările de laborator.

În casă, Borodin este bun, înțelegător, însă deseori distrat. El uită să mănînce sau uită dacă a mincat. Se cufundă în preocupări muzicale sau de studii, din care cu greu îl poate scoate cineva. În casa lui este un continuu du-te-vino de studenți, studențe, rude sărace în căutare de sănătate, care dorm deseori pe canapele, pe jos, pe unde găsesc loc.

Rimski Korsakov care-l dojenea pentru încetineala cu care compunea, descrie în amintirile sale viața de toate zilele pe care o ducea prietenul său: „Locuința sa incomodă, care semăna mai mult cu un coridor de trecere, nu-i permitea să se zăvorască, să spună că nu-i acasă și să nu primească. Oricine putea intra la

el, la orice oră, întrerupîndu-i masa sau ceaiul, și el, iubitul nostru Borodin, se ridica fără să-și fi terminat mîncarea sau băutura, asculta diversele cereri și doleanțe, promițînd să intervină” (Rimski Korsakov — *Cronica vieții mele muzicale*).

Compozitor cu renume

Hărțuit de multiple ocupații, chinuit de boala soției sale, Borodin găsește cu greu timp pentru compoziție; aceasta îi reușește numai în timpul vacanțelor sau cînd se întîmpla să fie bolnav. Mai tîrziu, ajuns la surmenaj și insomnii rebele, el se plînge într-o scrisoare adresată soției: „Este greu să fii în același timp și Glinka și om de știință și artist și funcționar, și binefăcător, și tatăl copiilor adoptivi și doctor și bolnav. Sfrîșești prin a fi codaș la toate”.

Cu toate acestea, viața lui de continuă și istovitoare muncă care îi adusese deja consacrarea ca savant și profesor renumit avea să-i aducă și consacrarea deplină atât în țară, cît și în străinătate, ca genial compozitor, creator al unui limbaj original și robust, care i-a asigurat intrarea în istorie în calitatea sa de compozitor și nu în aceea de chimist.

În 1869 i se execută la Petersburg, sub bagheta emoționată a lui Balakirev, *Simfonia I*, prima lucrare de proporții mari, în care-și găsisese în bună măsură drumul pe care avea să-l urmeze în muzică. Această simfonie, la care a muncit 5 ani, este primită bine de public. De acum, profesorul de chimie începe să fie cunoscut sub o latură nouă, spre surprinderea mulțora.

În 1877 i se execută *Simfonia a II-a*, una din operele sale de seamă. În ciuda calităților ei impunătoare: eroism, originalitate, orchestrație cu un colorit deosebit, această capodoperă este primită cu răceală, probabil din cauza interpretării necorespunzătoare a dirijorului Napravnik, ostil grupului celor cinci.

La *Simfonia a II-a*, Borodin a lucrat aproape 7 ani, desăvârșind-o în focul aprecierilor entuziaste ale prietenilor săi de cerc. Stasov vedea în ea descrierea faptelor vitejești ale „bogaților”, voinicii poemelor eroice populare ruse (de aici numele de „bogatîrskaja” ce se dă acestei simfonii — care la noi este uneori denumită „simfonia bravilor”). Musorgski o compară cu *Simfonia a III-a Eroica* de Beethoven, considerînd-o o adevărată *Eroică slavă*. Trei ani după prima ei executare, *Simfonia a II-a* va fi primită cu un uriaș entuziasm de publicul moscovit.

În 1877, Borodin pleacă la Jena cu doi elevi ai săi, care urmau să-și susțină dizertațiile de doctorat. De acolo, el merge la Weimar, unde îl cunoaște pe Franz Liszt, bătrînelul care, după ce cucerise Europa ca virtuos pianist, după ce adusese un suflu nou în pozițiile sale, se retrăsese în cetatea lui Goethe și Schiller, patronînd ca un adevărat patriarh întreaga creație muzicală europeană din vremea aceea. Rînd pe rînd, Liszt valorificase prin aprecierile sale încurajatoare muzica lui Berlioz, Wagner, Grieg și a altora. Liszt, care cunoștea partitura *Simfoniei I*, lăudă entuziasmat muzica lui Borodin, minunîndu-se de aerul cu totul nou și de viguroasa și originala sa tehnică componistică. Descifrînd în reducție de pian *Simfonia a II-a (Bogatîrskaja)*. Liszt își manifestă din nou surprinderea: „Se spune că nimic nu-i nou sub soare, însă simfonia aceasta este cu totul nouă!”. Apoi îi recomandă: „Să nu schimbi nimic! Las-o așa cum este! În general, pot să-ți dau un singur sfat: urmează-ți calea și nu asculta pe nimeni! Totdeauna și în toate ești logic, inventiv și cu totul original! Lucrează după metoda dumitale!”

Vestea aprecierii de către Liszt se răspîndește repede în Europa, ajungînd și în Rusia. Muzica profesorului din Petersburg atrage atenția cercurilor de melomani din multe țări, care o vor primi cu entuziasm. Prima execuție în străinătate are loc la un festival muzical de la Baden-Baden, unde *Simfonia I* este apreciată (1880). Mai tîrziu, la Anvers, un concert alcătuit în

întregime din lucrări de Borodin este un adevărat triumf, după cum îi comunică chiar Liszt.

Întors la Petersburg, găsește cu mare greutate timp liber pentru a lucra la opera sa *Cneazul Igor*. Zămislită în anii căutărilor înfrigurate din cadrul grupului celor cinci, această operă folosește ca subiect un poem popular rus, *Cîntec despre oastea lui Igor*. Este vorba de luptele din 1185 ale rușilor răzlețiți în cnezate, adunați laolaltă într-o armată condusă de cneazul Igor, împotriva polovțienilor, nomazi de origine turcă. Ideea folosirii acestei teme, cît și alcătuirea unui scenariu țesut pe realitatea istorică îi aparțin lui Stasov.

Multe din versurile libretului sînt realizate chiar de Borodin. Din 1869 și pînă la sfîrșitul vieții, el va lucra neîntreput la această operă, care împreună cu *Ivan Susanin* a lui Glinka și *Boris Godunov* a lui Musorgski reprezintă monumentale realizări de inspirație istorică ale tezarului muzical-dramatic rus. Multe fragmente din operă, coruri, diverse arii, celebre dansuri polovțiene au fost executate mai întîi în concerte, fiind primite cu însuflețire. Opera rămasă neterminată la moartea lui Borodin va fi întregită în spiritul autorului de către Rimski Korsakov și Al. Glazunov.

În afară de *Cneazul Igor* și cele două simfonii, în creația lui Borodin se numără și o a treia simfonie începută în ultimul an de viață, un tablou simfonic *În Asia Mijlocie*, 20 de lieduri, muzică de cameră (printre care și admirabilul *Cvartet nr. 2*) și alte piese instrumentale.

* * *

Ultimii ani de viață îl găsesc pe Borodin muncind neîncetat în laborator, la catedră, la masa de compozitor.

Desființarea în 1886 a cursurilor de medicină pentru femei, pentru care Borodin depusese atîta energie și suflet, îi pricinuieste o mare amărăciune. Iată ce scrie mai tîrziu despre această stare sufletească un asistent al său: „Din clipa în care Alexandr Porfirievici înțe-

lesese că aceste cursuri sînt sortite pieirii, era duros să-l vezi pe acest om neobișnuit cu cîtă atenție, chiar gingășie, se comporta față de cele mai mici probleme ale studenților. Numai o mamă își îngrijește în felul acesta copilul iubit, pentru a cărui salvare a sacrificat totul și pe care doctorii l-au condamnat de mult la moarte. Cînd sosi însă momentul să se desfacă laboratorul și să se transporte lucrurile de acolo la Academie, Alexandr Profirievici n-a mai putut rezista și pur și simplu a izbucnit în plîns“.

În același an, Borodin veghează îndurerat la căpătîiul soției sale, a cărei veche suferință se agravase. El, de asemenea, este chinat de o colită rebelă și de insomnii prelungite. Aceste necazuri nu-i întrerup însă activitatea zilnică.

În ziua de 15 februarie 1887, fiind duminică, Borodin lucrează toată dimineața la cea de a treia simfonie. Din laborator, ajutorul său Dianin îl auzea cîntînd la pian. Clădirea răsuna de acordurile triumfale ale finalului, pe care atunci îl improviza. Borodin era mulțumit, venea în laborator și-i cerea părerea. În seara aceleiași zile se organizase în sălile Academiei medicochirurgicale un bal mascat al corpului profesoral. Borodin ia parte la reuniune și, într-o vervă deosebită, el spune glume, rîde, dansează. Către miezul nopții, în timp ce se adresa pe același ton glumeț unui coleg, deodată Borodin se oprește, șovăie, se clatină și cade la pămînt. O boală de inimă neștiută de nimeni a întrerupt brusc viața generoasă de dăruire și muncă a celui care și-a îndeplinit atît de bine cele două meniri.

Cîteva luni mai tîrziu avea să se sfîrșească și soția sa, Ecaterina Sergheevna.

Borodin a fost înmormîntat la Mînăstirea Alexandr Nevski, alături de prietenul său Musorgski, sfîrșit tragic cu 6 ani mai înainte.

În mulțimea îndoliată sînt numeroși profesori, studenți, oameni de artă și muzicieni. Corul este dirijat de prietenul său din copilărie, Mișa Sciglev. Printre

coroane, una adusă de miini delicate de femei poartă inscripția : „Fondatorului, apărătorului, sprijinitorului cursurilor de medicină pentru femei, îndrumătorului și prietenului studențimii, din partea absolvenților celor 10 serii de femei-medici, 1872—1887“.

Mai tîrziu, pe mormîntul lui Borodin se va ridica un monument, pe care sînt scrise cu litere de aur patru formule chimice descoperite de el, iar deasupra lor, tot în litere de aur, patru teme muzicale din operele sale. Este simbolul celor două pasiuni, cărora și-a închinat o viață atît de rodnică doctorul A. P. Borodin.